

TURİZMDE İSTİHDAM

EMPLOYMENT IN TOURISM SECTOR

Prof. Dr. Kurban ÜNLÜÖNEN
kurbanunluonen@gmail.com

Salih Zeki ŞAHİN
szs21@hotmail.com

Öz

Turizm, ülkelerin ekonomik sıkıntılar yaşadığı dönemlerde büyük bir döviz girdisi sağlayarak, dış ticaret açıklarının ve işsizliğin azaltılmasında kilit rol oynamaktadır. Aynı zamanda emek-yoğun özelliği, istihdamı artırıcı bir rol oynayarak, işsizliğin önlenmesinde kurtarıcı durumundadır. Turizm sektörüne giren tüm gelir, turizm sektöründe istihdamı doğrudan, diğer sektörlerdeki istihdamı ise dolaylı olarak etkilemektedir. İnsanların turizm alanında istihdam edilmesi ve bunun için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmaları, ülke turizminin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmanın temel amacı, turizmin istihdam açısından yeri ve önemini ile sektördeki çalışma durumunu ortaya koymaktır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, İşgücü, İstihdam.

Abstract

Tourism plays a key role in decreasing unemployment figures as well as foreign trade deficits in by drawing foreign currency into the countries in times of economic crisis. At the same time, this kind of service sector creates new jobs and thus prevents unemployment. Total sales effects directly the employment in this sector and of course it indirectly effects the income in other sectors. It is of vital importance for the development of tourism in a country to employ people who have the necessary knowledge and skills in this area. The main aim of this study is to expose the place and importance of tourism and the working conditions in this sector. The literature review method was applied in this study.

Key Words: Tourism, Labor, Employment.

1. Giriş

Turizmin doğrudan doğruya gelir ve gider unsuru olarak kullanılan para hareketlerine olan etkilerinin yanı sıra; ekonomideki iş hacminin genişlemesi ve sektörlerin canlandırılması gibi makro ekonomik etkileri vardır (İçöz ve Kozak, 1998: 219). Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin hedefinde, ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek ve bu kapsamda insanlarına yeni iş alanları açmak ve mevcut istihdamı artırmak yatmaktadır. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin de etkisiyle, işgücünden daha çok tasarruf eden yeni teknolojilerin kullanılması, hızlı nüfus artışı vb. nedenlerle istihdamda istenilen artışlar sağlanamamaktadır. Bu durumun ileride olası daha büyük sorunlar çıkarmadan ele alınması ve çözülmesi amacıyla eldeki tüm mevcut kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan ortaya çıkardığı doğrudan ve dolaylı ekonomik etki ile turizm, istihdam sağlamada ve istihdamı artırmada üzerinde önemle durulması gereken sektörlerden biridir.

2. İstihdam ve Turizm Sektörü

İstihdam kavramını farklı şekillerde tanımlamak mümkündür. Genel anlamıyla istihdam, “çalışmak ve gelir sağlamak istek ve iradesinde olan kişilerin, mal veya hizmet üretiminde çalıştırılmaları” olarak tanımlanabilir (Ünlüönen vd., 2007:164; Yağcı, 2003:169). İstihdam, tam zamanlı sürekli işleri ifade etmekte; eksik istihdam, tam istihdam ve aşırı istihdam şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ancak işgücü arzı ve talebi arasındaki ilişkilerin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar nedeniyle, tam zamanlı işlerin dışındaki iş ilişkilerini ifade eden a-tipik (esnek) istihdam türleri de (kısmi süreli çalışma, geçici çalışma, tele-çalışma, eve iş verme, ödünç iş ilişkisi, çağrı üzerine çalışma, iş paylaşımı, vardiya çalışması, kayan iş süresi, serbest çalışma ve taşeron sözleşmeleriyle çalışma) ekonomik yapı içerisinde oluşmuştur (Ünlüönen vd., 2007:164).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, 2009) verilerinin yer aldığı Tablo 1 incelendiğinde; Dünya genelinde 1998'den 2009'a kadar olan son 12 yıllık dönemde, istenilen düzeyde istihdam verilerine ulaşamadığı görülmektedir. İstihdam oranlarında, işgücüne katılımında düşüşler yaşandığı; istihdamın demografik dağılımında da azalışların olduğu ve istenilen ivmenin yakalanamadığı görülmektedir. Dünya'da 2001 krizinden sonra yaşanan ekonomik durgunluk, 2004'ten itibaren düzelmeye başlamış ve yıllık ortalama % 4-5 büyüme oranları yakalanmasına ve verimlilik artışlarına rağmen, istihdam sağlamada yetersiz kalmıştır

(DPT, 2007:4-5). Aynı dönemde, istihdamın sektörel yapısında ise; tarım'daki % -17,9'luk azalışa karşın, sanayi'de % 9,9 ve hizmet'lerde % 13,6'lık artışlar sağlanmıştır.

Tablo 1. Dünya İşgücü Piyasası Genel Görünümü (1998 – 2009)

Genel İstihdam Verileri	1998	2000	2002	2004	2006	2009
Çalışma Çağındakilerin Nüfusa Oranı (%)	61,8	61,5	61,4	61,4	61,6	61,2
İşsizlik Oranları (%)	6,1	6,3	6,4	6,4	5,9	6,3
İşgücüne Katılım Oranları (%)	65,8	65,6	65,7	65,5	65,4	65,3
<i>Erkek (%)</i>	79,2	79,2	79,0	78,7	78,4	77,9
<i>Kadın (%)</i>	52,4	52,1	52,4	52,4	52,5	52,7
<i>Genç (%)</i>	54,4	53,6	52,9	52,4	52,0	51,1
<i>Yetişkin (%)</i>	69,7	69,7	70,0	70,0	69,9	69,8
Sektörel İstihdam Oranları	1998	2003	2005	2006	2007	2009
Tarım (%)	40,8	38,7	36,5	35,5	35,4	35,0
Sanayi (%)	21,1	20,7	21,5	22,1	22,1	21,8
Hizmetler (%)	38,1	40,7	41,9	42,4	42,5	43,2

Kaynak: Global Employment Trends, January 2011, www.ilo.org

Devlet Planlama Teşkilatının Türkiye Ekonomik Gelişmelere ilişkin olarak düzenli olarak yayınlanan ve Tablo 2’de özetle belirtilen istihdam verilerine ilişkin olarak şunları söylemek mümkündür (www.ekutup.dpt.gov.tr):

Tablo 2. Türkiye İşgücü Piyasası Genel Görünümü (Yıllık Veriler, 2004-2009)

Göstergeler (15+, Bin kişi)	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Çalışma Çağındakilerin Nüfusa Oranı (%)	71,4	71,5	72,2	72,5	72,8	73,3
İşgücüne Katılma Oranı (%)	46,3	46,4	46,3	46,2	46,9	47,9
İşsizlik Oranı (%)	10,8	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	14,7	13,6	12,6	12,6	13,6	17,4
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (%)	19,7	19,3	18,7	20,0	20,5	25,7
İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)						
Tarım (%)	29,1	25,7	24,0	23,5	23,7	24,6
Sanayi (%)	20,0	20,8	20,9	20,8	20,9	19,2
Hizmetler* (%)	50,9	53,5	55,1	55,7	55,4	56,2

Kaynak: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler&Ekonomik Gelişmeler, www.ekutup.dpt.gov.tr , <http://www.tuik.gov.tr/> verileri ile düzenlenmiştir. (*) İnşaat, Hizmetler Sektörü içerisine dâhildir.

Günümüz ekonomik yapısında, hizmetler sektörü içerisinde yer alan turizm, emek-yoğun üretim özelliği nedeniyle diğer sektörlerden farklı bir yapıya sahiptir. Turizm sektörünün genelinde makineleşme ve otomasyon olanaklarının sınırlı düzeyde kalması; mal ve hizmet üretiminde sektörün emek yoğunluğunu korumasına etki etmektedir (İçöz ve Kozak;1998: 219; Ünlüönen vd., 2007: 165).

Emek-yoğun yapısal özelliğe sahip turizm sektöründe üç farklı istihdam türünden söz edilmektedir (Dinçer, 1993:74; Ünlüönen vd., 2007: 165; İçöz ve Kozak;1998: 220):

1. Doğrudan İstihdam: Otel, motel, restoran, bar, seyahat acenteleri vb. turizm sektörüne doğrudan hizmet veren işletmeler ile bu işletmelere bağlı olarak hizmet veren işletmelerde ortaya çıkan istihdamdır.
2. Dolaylı İstihdam: Turizm işletmelerinin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmet girdilerini sağlayan sektörlerde ve turizm işletmelerinin yapmış oldukları harcamalar sayesinde bir takım gelirler elde eden iş alanlarında oluşturulan istihdamdır.
3. Uyarılmış İstihdam: Turizmden doğrudan ve dolaylı yollardan elde edilen gelirlerin yeniden harcanması ile ekonomide ortaya çıkan ve ek istihdam olarak da adlandırılan istihdamdır. Turizmin çarpan etkisinin bu istihdamın oluşmasında yaygınlaşmasında etkisi büyüktür.

Turizm sektörünün istihdama olan katkısı ülkelere, bölgelere ve farklı zaman bölümlerine göre değişebilmektedir. Turizmin istihdam üzerindeki etkisini belirleyen başlıca faktörler şu şekilde sıralamak mümkündür (Ünlüöner vd.; 2007:166; Cooper vd., 1993):

- Ülkelerin ekonomik yapıları, turizm yatırımları ve işgücü politikaları
- Ülke turizm sektörünün özellikleri ve turizm işletmelerin yapısı
- Sektörde istihdam edilen personelin yetenek, verim ve uygunluk düzeyi
- Turizm sektörü ile diğer sektörler arasında sosyal ve mali haklara ilişkin durum
- Turizm işletmelerinin faaliyet süreleri, düşük ve yoğun sezon dönemleri ve ne kadar sürdüğü
- Ülkede turizm sektörünün imajı, eğitim görmüş gençler tarafından cazip bulunup bulunmadığı
- Turizm sektöründeki işlerin çalışma süreleri (tam zamanlı, yarı zamanlı vb.)
- Tanıtım ve pazarlama çalışmalarının başarısı
- Dış kaynaklı politik, ekonomik ve sosyal faktörler

Turizmde sektörde yapılan yatırım ve harcamaların, diğer sektörlerle göre yüksek oranda istihdam sağladığı kabul edilmektedir. İçöz ve Kozak'a göre (1998:225) turizmde istihdam edilen kişilerin sayısını artıran faktörler şunlardır:

- Emek yoğunluğu
- Çok sayıda düşük ücretli iş alanı bulunması
- Çok sayıda yarı zamanlı ve geçici iş alanının bulunması
- Sezon yoğunluğu ve dönemsellik

Türkiye Otelciler Federasyonu'nun (TÜROFED) Ekim 2010 yılında yayınladığı Turizm Raporunda (s.7) turizm; diğer sektörlere göre daha az maliyetle ve daha hızlı iş alanları ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu araştırmaya göre, Hazine Müsteşarlığı'nca teşvik belgesine bağlanan yatırım projeleri incelendiğinde, bir kişiye iş alanı açabilmek için ortalama 189 000 TL yatırım yapmak gerekirken turizm sektöründe bu rakam 148 600 TL'dir. Hazine Müsteşarlığı'nca teşvik belgesine bağlanan projelerin toplam yatırım değerleri ile o yatırımla sağlanması hedeflenen istihdam sayısının karşılaştırmasıyla oluşturulan endekse göre turizm endeksi değeri 100 olarak alındığında bu sayı, gıda-içki sektöründe 108,4; ulaşımda 1650,9 olarak ortaya çıkmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye'de Teşvik Belgeli Sabit Yatırım Maliyeti – İstihdam İlişkisi (2007-2010)

SEKTÖRLER	2007 - 2010	
	BİR KİŞİYE İŞ SAĞLAMANNIN MALİYETİ (000 TL)	ENDEKS DEĞERİ (TURİZM=100 TL)
Eğitim	89,4	60,2
Deri – Kösele	112,0	75,4
İnşaat	133,4	89,8
Madeni Eşya	145,4	97,9
TURİZM	148,6	100,0
Gıda – İçki	161,0	108,4
Su Ürünleri	169,1	113,8
Bitkisel Üretim	174,6	117,5
Makine İmalatı	179,8	121,0
Sağlık	180,4	121,4
Madencilik	188,4	126,8
Orman Ürünleri	198,7	133,7
Hayvancılık	203,1	136,7
Seramik	205,0	138,0
Cam	216,3	145,5
Dokuma – Giyim	221,5	149,1
Çimento	257,3	173,2
Lastik – Plastik	261,2	175,7
Elektrikli Makineler	264,2	177,8
Demir Çelik	271,3	182,5
Ticaret	306,2	206,0
Kimya	308,5	207,6
Kâğıt	329,6	221,8
Taşıt Araçları	339,4	228,4
Altyapı	459,4	309,1
Ulaştırma	2454,0	1650,9
Enerji	2941,0	1985,9

Kaynak: Hazine Yatırım Teşvik Belgeleri, 2007-2010; TÜROFED Turizm Raporu, Ekim 2010, s.7

3. Türkiye ve Dünya Turizmde İstihdamın Yeri ve Önemi

Turizm, en hızlı büyüyen ve gelişen, ülke ekonomileri içinde en önemli gelir kalemlerinden birini oluşturan bir sektördür. Turizmin ekonomi içindeki yerini belirleyen kabul görmüş ölçütler, ülkeler arasında standart karşılaştırmalar yapılmasına olanak sağlar. Uluslararası turizmin ekonomik etkileri, her ülkede aynı yöntemlerle ölçülmektedir. Bu ölçülerde esas alınan belli başlı göstergeler; turist sayıları, harcamalar, yatak kapasitesi, istihdam v.b göstergelerdir (Yarcan, 1996). Dünya’da daha çok ekonomik yönden incelenen turizm, özellikle gelişen ülkelerin ekonomileri için önemli sayılmıştır. Turizmin ülke ekonomisine etkisi; döviz gelirleri sağlaması, gayri safi milli hâsıla içindeki önemi, ödemeler dengesine katkısı, istihdam sağlaması ve çarpan etkisi gibi konularda ele alınarak hesaplamalar yapılmaktadır (Tosun ve Şahin, 2008:210). Bu konuda, Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) tarafından her yıl bölgeler ve ülkeler bazında yayımlanan ekonomik raporların, turizm ekonomisine ilişkin verdiği bilgiler ışığında, turizmin dünya genelindeki ekonomik yapısına ilişkin bilgiler değerlendirilmeler yapılmasına katkıda bulunmaktadır. Turizm sektörünün, bu günü ve yarınını katkısına ilişkin olarak yapılan çalışmadan, Dünya genelinde ve Türkiye özelinde istihdam verilerinde ortaya çıkan sonuçları değerlendirildiğinde (Tablo 4);

Tablo 4. Dünya Geneli ve Türkiye Turizm Sektörü İstihdam Verileri

Yıllar	Türkiye				Dünya			
	Doğrudan		Toplam İstihdam		Doğrudan		Toplam İstihdam	
	(000 kişi)	%	(000 kişi)	% Payı	(000 kişi)	%	(000 kişi)	% Payı
2004	521,5	2,4	1853,7	8,5	94246,3	3,3	254790,0	9,5
2005	474,0	2,1	1794,2	8,1	95307,4	3,5	256508,0	9,4
2006	495,4	2,2	1747,3	7,9	98473,9	3,5	263553,0	9,5
2007	441,4	2,1	1710,3	8,2	97794,0	3,4	271805,0	9,6
2008	461,1	2,1	1756,0	8,3	97527,6	3,4	260838,0	9,1
2009	459,1	2,1	1773,5	8,3	95260,1	3,3	252720,0	8,8
2010	477,3	2,1	1833,9	8,1	96130,5	3,3	250565,0	8,6
2021**	658,0	2,5	2216,0	8,3	120427,0	3,6	323826,0	9,7

Kaynak: http://www.wttc.org/eng/Tourism_Research/Tourism_Economic_Research

** Tahmini Veriler

Dünya’da: genel ekonomik yapı içerisinde 2010 yılında 250 565 000 kişiye doğrudan ve dolaylı olarak istihdam sağlarken, toplam istihdam içerisindeki payı % 8,6 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam, bir önceki yıla göre % -0,85’lik bir düşüş anlamına gelmektedir. Turizmde doğrudan istihdam edilen kişi sayısı 96 130 500; toplam istihdam içerisindeki payı (bir önceki yıla göre % 0,91 artışla) % 3,3 olarak gerçekleşmiştir. Yapılan tahminlerde, doğrudan istihdamın 2021’de 120 427 000 kişiye ulaşacağı, toplam istihdam içindeki payının

da % 3,6'ya yükseleceği görülmektedir. Aynı dönemde, ekonomik yapı içerisinde 323 826 000 kişiye doğrudan ve dolaylı istihdam sağlayarak, toplam istihdam içerisindeki payının % 9,7 olacağı öngörülmektedir. Turizm sektöründeki doğrudan istihdamın ve genel ekonomi içerisindeki istihdam değerlerinin; turizmin gelişmesine, turizm talebinde ve arzında meydana gelen artışlara bağlı olarak yükselmektedir.

Türkiye'de ise; 2010'da tüm ekonomi içerisinde 1 833 900 kişiye doğrudan ve dolaylı olarak istihdam sağlarken, toplam istihdam içerisindeki payı % 8,1 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam, bir önceki yıla göre % 3,40'lık bir artış anlamına gelmektedir. Turizmin doğrudan istihdam sağladığı kişi sayısı 477 300; toplam istihdam içerisindeki payı (bir önceki yıla göre % 3,96 artışla) % 2,1 olarak gerçekleşmiştir. Yapılan tahminlerde, doğrudan istihdamın 2021'de 658 000 kişi olacağı, toplam istihdam içindeki payının da % 2,5 olacağı öngörülmektedir. Aynı dönemde, ekonomik yapı içerisinde 2 216 000 kişiye doğrudan ve dolaylı istihdam sağlayarak, toplam istihdam içerisindeki payının % 8,3 olacağı öngörülmektedir. Türkiye'de son yıllarda turizm sektöründe yaşanan büyüme ve gelişme rakamlarının, ekonominin diğer sektörlerinde olduğu gibi, turizm sektörü istihdam verilerine olumlu yansıdığını söylemek mümkün değildir. 2004'ten 2010 yılına kadar olan dönemde, nüfus, işgücü ve sektör istatistiklerindeki artışın, artan işletme ve kapasite sayısına rağmen, turizmde beklenen istihdam artışına neden olmadığını; doğrudan istihdamda yaşanan % - 8,47 ve doğrudan&dolaylı istihdam toplamında yaşanan % - 1,06'lık azalışlarda görmek mümkündür.

Turizm sektörünün sağladığı doğrudan ve dolaylı istihdamın Dünya geneli ve bölgeler özelinde dağılımını gösteren Tablo 5 incelendiğinde; uluslararası turizm hareketlerinin gelişimine paralel bir durum arz etmektedir. Turizmin gelişmiş ülkelerden, gelişmekte olan ülkelere doğru yönelen eğiliminin, söz konusu ülkelerin bulunduğu bölgelerde sağladığı istihdam artışlarının; bilinen ve gözde turizm bölgelerinden (Avrupa, K.Amerika gibi) daha fazla oranlarda olduğu görülmektedir. Turizmin sektörünün, 2010 yılında genel ekonomide sağladığı doğrudan istihdam oranları, Dünya ortalamasının üstünde olan bölgeler; Okyanusya, K.Afrika, K.Amerika, Karayipler olurken; doğrudan ve dolaylı istihdam toplamında ise bu sıralama, Okyanusya, K.Afrika, Karayipler, K.Amerika ve G.Doğu Asya şeklindedir.

Tablo 5. Turizm Sektöründe İstihdamın Uluslararası Ölçekte Boyutu

Bölgeler	İstihdam Türü	2005		2007		2009		2010		2005-2010 Değişim%
		(000 kişi)	% P	(000 kişi)	% P	(000 kişi)	% P	(000 kişi)	% P	
Dünya	Doğrudan	95307,4	3,5	97794,0	3,4	95260,1	3,3	96130,5	3,3	0,8
	Doğr.&Dolaylı	256508,0	9,4	271805,0	9,6	252720,0	8,8	250565,0	8,6	- 2,3
Karayipler	Doğrudan	658,0	4,1	673,0	4,1	661,3	4,0	666,3	3,9	1,2
	Doğr.&Dolaylı	2025,3	12,7	2064,6	12,6	2110,7	12,8	2106,6	12,4	4,0
Kuzey Amerika	Doğrudan	10001,7	5,0	10132,8	4,9	8913,0	4,4	9094,2	4,5	- 9,0
	Doğr.&Dolaylı	24199,2	12,1	24703,9	11,9	22348,7	11,1	22275,2	11,1	- 7,9
Latin Amerika	Doğrudan	5647,2	3,2	5523,9	3,0	5585,7	2,9	5580,8	2,9	- 1,1
	Doğr.&Dolaylı	15221,8	8,8	15196,3	8,4	15408,3	8,2	15238,0	7,9	0,1
Kuzey Afrika	Doğrudan	2902,8	6,8	3229,5	7,1	3103,4	6,4	3108,4	6,2	7,0
	Doğr.&Dolaylı	6105,0	14,5	7072,4	15,5	6835,2	14,1	6777,1	13,6	11,0
Orta ve Güney Afrika	Doğrudan	4859,0	2,7	4487,4	2,3	4543,1	2,3	4636,3	2,2	- 4,5
	Doğr.&Dolaylı	10821,7	6,0	11330,0	5,9	11360,2	5,7	11263,6	5,5	4,0
Avrupa Birliği	Doğrudan	7348,3	3,4	7438,3	3,3	7048,5	3,2	6956,0	3,1	- 5,3
	Doğr.&Dolaylı	20081,3	9,4	19746,1	8,9	19076,3	8,7	18299,8	8,4	- 8,8
Diğer Avrupa Ülkeleri	Doğrudan	9995,6	2,7	10020,5	2,7	9730,7	2,6	9581,3	2,6	- 4,1
	Doğr.&Dolaylı	29725,9	8,3	29366,8	7,9	29060,2	7,9	27967,1	7,6	- 5,9
Okyanusya	Doğrudan	804,8	6,2	785,7	5,7	845,8	6,0	861,5	6,0	7,0
	Doğr.&Dolaylı	2537,5	19,5	2289,6	16,7	2448,7	17,4	2516,3	17,5	- 0,8
Kuzey Doğu Asya	Doğrudan	24531,8	2,8	24707,7	2,8	23255,1	2,6	24246,1	2,7	- 1,1
	Doğr.&Dolaylı	69734,6	8,1	73645,3	8,4	69278,6	7,9	67892,0	7,6	- 2,6
Güney Asya	Doğrudan	25304,3	2,6	26954,9	2,7	28021,6	2,9	27765,6	2,8	9,7
	Doğr.&Dolaylı	49011,4	5,6	55220,7	6,0	44542,2	5,4	44543,9	5,5	- 9,1
Güney Doğu Asya	Doğrudan	9096,1	3,6	9748,1	3,7	8901,7	3,2	8822,4	3,1	- 3,0
	Doğr.&Dolaylı	25459,2	10,2	25729,3	9,8	26578,1	9,7	25563,5	9,1	0,4
Ortadoğu	Doğrudan	1475,7	3,0	1530,2	2,9	1698,2	3,0	1767,2	3,1	19,7
	Doğr.&Dolaylı	3831,2	7,9	4027,4	7,7	4387,3	7,9	4491,5	7,9	17,2
Türkiye	Doğrudan	474,0	2,1	441,4	2,1	459,1	2,1	477,3	2,1	0,7
	Doğr.&Dolaylı	1794,2	8,1	1710,3	8,2	1773,5	8,3	1833,9	8,1	2,2

Kaynak: www.wttc.org verileri esas alınarak düzenlenmiştir. (*): Tahmini veriler

2005-2010 dönemi istihdam artışları karşılaştırıldığında ise; doğrudan istihdamda (sırasıyla), Ortadoğu, G.Asya, K.Afrika, Okyanusya ve Karayip Bölgelerinde Dünya ortalamasının üzerinde artışlar olduğu; K.Amerika, AB, Orta ve Güney Afrika, Diğer Avrupa Ülkeleri, G.Doğu Asya, K.Doğu Asya ve Latin Amerika'da azalışlar yaşandığı görülmüştür. Doğrudan ve dolaylı istihdam toplamı açısından ise (sırasıyla); Ortadoğu, K.Afrika,

Karayipler, Orta ve Güney Afrika, G.Doğu Asya ve Latin Amerika'da Dünya ortalamasının üzerinde, diğer bölgelerde ise altındadır. Türkiye özelinde ise, turizm sektöründeki doğrudan istihdamın aynı dönemde % 0,7 oranında; sektörle birlikte ortaya çıkan çarpan istihdamın (doğrudan&dolaylı istihdamın) da yalnızca % 2,2 oranında arttığı görülmektedir.

Uluslararası turizm hareketlerinde öne çıkan ülkelerin (en çok turist çeken – Tablo 6, en turizm geliri elde eden – Tablo 7) istihdam verileri incelendiğinde ise; turizmin güçlü ekonomik yapıya sahip ülkelerin istihdam verilerine olan katkısının daha önemli düzeylerde olduğu; özellikle turizm gelirlerinin istihdam verilerinin karşılaştırılması ve yorumlanmasında daha etkili olacağı görülmektedir.

Tablo 6. Dünya'da En Çok Turist Çeken Ülkeler ve İstihdam Durumları (2009)

	Ülkeler	T. Sayısı (milyon)	Değişim % (09/08)	Doğrudan İstihdam		Doğrudan ve Dolaylı İstihdam	
				(000 Kişi)	% Pay	(000 Kişi)	% Pay
1	Fransa	74,2	-6,3	1168,3	4,5	2781,0	10,8
2	ABD	54,9	-5,3	5233,4	3,7	14851,8	10,6
3	İspanya	52,2	-8,7	495,7	2,6	2525,7	13,3
4	Çin	50,9	-4,1	20670,4	2,6	62031,4	8,0
5	İtalya	43,2	1,2	840,2	3,6	2188,9	9,5
6	İngiltere	28,0	-7,0	932,9	3,0	2452,4	7,9
7	Türkiye	25,5	2,0	459,1	2,1	1773,5	8,3
8	Almanya	24,2	-2,7	762,0	1,8	2116,4	5,2
9	Malezya	23,6	7,2	767,1	6,9	1597,2	14,5
10	Meksika	21,5	-5,2	3143,8	7,1	6313,9	14,4

Kaynak: <http://unwto.org/facts/eng/highlights.htm2010> ve www.wttc.org verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 7. Dünya'da En Çok Turizm Geliri Elde Eden Ülkeler ve İstihdam Durumları (2009)

	Ülkeler	T. Geliri (milyar\$)	Değişim %(09/08)	Doğrudan İstihdam		Doğrudan ve Dolaylı İstihdam	
				(000 Kişi)	% Pay	(000 Kişi)	% Pay
1	ABD	93,9	-14,6	5233,4	3,7	14851,8	10,6
2	İspanya	53,2	-13,7	495,7	2,6	2525,7	13,3
3	Fransa	49,4	-12,7	1168,3	4,5	2781,0	10,8
4	İtalya	40,2	-12,0	840,2	3,6	2188,9	9,5
5	Çin	39,7	-2,9	20670,4	2,6	62031,4	8,0
6	Almanya	34,7	-13,3	762,0	1,8	2116,4	5,2
7	İngiltere	30,0	-16,6	932,9	3,0	2452,4	7,9
8	Avustralya	25,6	3,4	631,8	5,7	1803,4	16,4
9	Türkiye	21,3	-3,2	459,1	2,1	1773,5	8,3
10	Avusturya	19,4	-10,1	198,6	4,8	539,4	13,2

Kaynak : <http://unwto.org/facts/eng/highlights.htm2010> ve www.wttc.org verilerine göre düzenlenmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Turizm Örgütü (WTO), 2008 yılında başlattıkları ortak proje ile üye ülkelerin turizm alanındaki istatistikî verilerinin standart yöntem ve tekniklerle tespiti edilerek derlenmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Bu kapsamda,

istihdama yönelik olarak hazırlanan istatistik çizelgesi (Tablo 8) ve üye ülkelerden Avustralya turizm sektörü istihdam verileri aşağıda verilmiştir.

Tablo 8. Avustralya Turizm Sektörü Verileri ve Genel İstihdama Göre Durumu (TSA-Kişi)

Turizm Özellikli ve Bağlantılı Sektörler	2004 – 2005	2005 – 2006	2006 – 2007
Tur Operatörlüğü ve Seyahat Acenteciliği Hizmetlerinde Çalışanlar	21 600	21 400	21 800
Karayolu Taşımacılığı ve Motorlu Araç Kiralama Hizmetlerinde Çalışanlar	23 800	24 300	25 500
Hava ve Su Yolları Taşımacılığı Hizmetlerinde Çalışanlar	31 400	33 400	33 500
Konaklama Hizmetlerinde Çalışanlar	73 200	73 300	71 400
Restoranlar ve Kafelerde Çalışanlar	49 300	48 300	51 400
Barlar, Kulüpler, Meyhaneler ve Tavernalarda Çalışanlar	23 600	23 000	24 000
Demiryolu Taşımacılığında Çalışanlar	3 200	3 400	3 000
Üretimde Çalışanlar	32 500	31 800	31 800
Perakende Ticaret İşlerinde Çalışanlar	119 900	120 700	120 100
Kumarhane Hizmetlerinde Çalışanlar	1 900	2 100	1 800
Sanat Merkezleri, Müzeler ve Kütüphanelerde Çalışanlar	9 200	9 600	9 800
Diğer Eğlence Hizmetlerinde Çalışanlar	12 200	13 000	13 600
Eğitim Alanında Çalışanlar	32 100	34 200	34 200
Turizm Özellikli ve Bağlantılı Sektör Çalışanları Toplam	433 800	438 400	441 900
Diğer Sektörlerde Çalışanlar Toplamı	38 000	39 300	41 000
Turizm Sektörü Çalışanları Toplamı	471 700	477 700	482 800
Toplam İstihdam	9 800 100	10 042 200	10 304 900
Turizm Sektörü İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Oranı	% 4,8	% 4,8	% 4,7

Kaynak: Yunis, 2009; www.ilo.org 30/11/2009

4. Turizm Harcamalarının İstihdam Etkisi

Turist harcamaları sonucunda ilk aşamada elde edilen gelirler direkt istihdam etkisi; elde edilen gelirlerin tekrar harcanması ile de ikinci derecede istihdam etkisi ortaya çıkmaktadır.

Tablo 9. Turizm Gelirlerinin Harcanma ve İstihdam Oluşturma Alanları

Turistlerin Harcama Yaptıkları Yerler	Turizm Sektörünün Harcamaları	Yaptığı En Son Yarar Sağlayıcılar
1. Konaklama	- Maaşlar ve ücretler	- Muhasebeciler
2. Yiyecek	- Bahşişler, ikramiyeler	- Reklamcılar
3. İçecek	- Komisyonlar	- Nalburiye dükkânları
4. Uluslararası Ulaşım	- Müzik ve eğlence	- Mimarlar, avukatlar, bankalar
5. Gezi ve Turlar	- Yönetimsel ve genel harcamalar	- Esnaf ve zanaatkârlar
6. Eğlence	- Yasal ve mesleki hizmetler	- Otomobil acentaları
7. Hatıra ve Hediyelik Eşya	- Yiyecek-içecek vb. satın alımı	- Fırınlara, bakkallar
8. Fotoğraf ve bant	- Malzeme ve üretim maddeleri alımı	- Plaj yardımcıları
9. Kişisel bakım, ilaç vb.	- Tamir, bakım, onarım, koruma	- Kasaplar
10. Giyim	- Reklam, tanıtım, yayın, iyileştirme çalışmaları	- Kasiyerler, veznedarlar
11. Değişik	- Toplu hizmetler (elektrik, su vb)	- Hayır kurumları
	- Ulaştırma	- Eczaneler, baharatçılar
	- Lisanslar, izin belgeleri	- Tezgâhtarlar, sekreterler
	- Sigorta primleri	- Giyim mağazaları
	- Gayrimenkul ve araç-gereç kiralama	- Kulüpler
	- Mobilya ve demirbaş eşyalar	- Konfeksiyoncular
	- Borçların anapara ve faiz geri ödemeleri	- Müteahhitler
	- Gelir, kurumlar ve diğer vergiler	- Yemekçiler
	- Amortisman	- Rehberler
	- Yatırımcılara ve yabancı sermayeye geri dönüş (kâr payı, iştirak hissesi olarak)	- Mandracılar, sütçüler
		- Doktorlar, dişçiler
		- Büyük mağazalar, toptancılar
		- Kuru temizlikçiler
		- Elektrikçiler
		- Mühendisler ve uzmanlar
		- Çiftçiler, balıkçılar
		- Hamallar, taşıyıcılar
		- Oto tamir ve bakımçıları
		- Bahçıvanlar
		- Hediyelik eşya dükkânları
		- Yönetim (eğitim, sağlık vb.)

Kaynak: Uğurlar, 2006:18

İstihdam etkisi, turizmin gelişmesine ve turizm talebinin yoğunluğuna bağlı olarak artar. Turizmin gelişmesine bağlı olarak turistik yatırımların artması, işgücü talebini artırdığı gibi, turizmin mevsimlik özelliğinin bir sonucu olarak talebin yoğunlaştığı dönemlerde, turistik işletmelerin de işgücü talebi artar (Önal vd., 2006:25).

Turizme doğrudan hizmet veren işletmelerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üreten ekonominin diğer sektörlerinde de istihdamın yükseleceği açıktır. Doğrudan veya dolaylı istihdamdan sağlanan gelir harcandıkça ekonomide daha fazla istihdam uyarıcı etki olacaktır (Barutçugil, 1989:25).

Turist harcamalarının ekonomideki dağılımını ve bunların nasıl ve kimlerin gelirini oluşturduğu; dolayısıyla hangi alanlarda doğrudan ve dolaylı istihdam sağlama potansiyeline ilişkin Tablo 9 incelendiğinde; turizmin ekonomik yararlarının ne ölçüde yaygın olduğunu görmek mümkündür.

İçöz ve Kozak (1998:229-233), turizm harcamalarını; turistik tüketim harcamaları ve turistik yatırım harcamaları olarak gruplandırmış ve her iki harcama türünün ortaya çıkardığı istihdam etkilerini değerlendirmiştir. Buna göre; her iki tipteki harcamalarda ülkede gelir artışına neden olmakta ve bu gelir artışı sonucu yeni istihdam alanları ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kamu ya da özel sektör tarafından yapılan turistik amaçlı yatırımlar, bu yatırımların hem planlama hem de uygulama aşamasında birçok kişiye istihdam sağlarken, turistik tüketim harcamaları da bu harcamaların yapıldığı turistik tesislerde doğrudan, turizmle ilgili diğer faaliyet alanlarında da dolaylı istihdam sağlamaktadır. Turistik tüketim harcamaları istihdam olanaklarını büyük ölçüde mevsimlik olarak artırırken, turistik yatırım harcamaları özellikle inşaat aşamasında turizm mevsimi dışında istihdam olanakları oluşturmaktadır.

5. Turizm Sektöründe İstihdamın Özellikleri

Turizm sektörünün tümleşik hizmetler sunan karmaşık ve dış etkenlere hassas yapısı; sektörde işgücünün özelliklerinin de piyasa koşullarına bağlı olarak farklı yapıya bürünmesine neden olmaktadır. Sektörde işgücünün (istihdamın) genel özelliklerini aşağıdaki şeklide özetlemek mümkündür (Günel, 2009:95-97; İçöz, 2005:282; Olalı ve Timur, 1988:47; Riley, 2002:15 ve 1996:2):

- Turizm talebinin yılın belli aylarına yoğunlaşması (mevsimselliği), turizm işletmelerinin özelliklerine bağlı olarak sürekli işgücünün yanında, mevsimlik işgücü ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.
- Mevsimsellik özelliği, sektörde eksik istihdam koşullarının geçerli olması sonucunu doğurmaktadır.
- Turizm işletmelerinde çalışan personel sayısında, turizm sektörüne olan talep değişimlerine bağlı olarak dalgalanmalara rastlanır. Turizm talebinin mevsimsel yoğunluk göstermesi, sektörde çalışanların başlıca problemidir. Talebin düşük olduğu

dönemlerde iş bulmada; yoğunluğun azaldığı dönemlerde de çalışanların işsiz kalmalarına neden olmaktadır (Cooper vd., 1993:69).

- Turizm talebinin ve turizm yatırımlarının yoğun olduğu dönemlerde, sektörde nitelikli işgücüne olan talep ve dolayısıyla işgücünün turizm işletmeleri arasındaki hareketliliği (mobilitesi) artmaktadır.
- Turizm sektöründe, sezon içi ve yoğun dönemlerde, tam istihdama yaklaşılmakta; sezon dışı ve düşük yoğunluklu dönemlerde istihdamın azalması ile birlikte toplumda, sosyo-ekonomik maliyetler ortaya çıkmaktadır.
- Turizm sektöründe işgücü devir hızının yüksek olması, hizmet üretiminde kalitesizliğe neden olmaktadır (ILO, 2001:49).
- Turizm sektörü, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, diğer sektörlerden önemli ölçüde işgücü transfer ettiği için, nitelsiz yada yarı-nitelikli işgücüne istihdam imkanı sağlamaktadır (Szivas vd., 2003:64).
- Sektörde çalışan kadın sayısı (özellikle genç olanlar), diğer sektörlerden daha yüksek oranlardadır (Yunis, 2009:4; Purcell, 1996:17). Hizmet sektöründe pek çok işin fiziksel bir güç gerektirmemesi, esnek çalışma saatleri, işlerin yerleşim bölgelerinde ya da yakın çevrede bulunması vb. nedenler, kadın istihdamının diğer sektörlerle göre artmasında öne çıkmıştır (Dura ve Atik; 2002:104). Sektörde çalışan kadınların ağırlıklı olarak kat hizmetleri, çamaşırhane, yiyecek hazırlama, müşteri hizmetleri vb. bölümlerde daha çok istihdam edildikleri görülmektedir (Yunis, 2009:5).
- Diğer sektörlerle göre, turizm sektöründeki özel çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, hafta sonu ve diğer tatil günlerindeki yoğun çalışma şartları; işgörelere çeşitli zorluklar yaşatabilmektedir. AB üye ülke istatistiklerini incelediğimizde, turizm sektöründeki haftalık çalışma saatleri ortalaması 40 iken (tam zamanlı çalışma saati ort. 47, yarı zamanlı çalışma saati ort. 18); ekonominin diğer sektörlerinde 37 (tam zamanlı çalışma saati ort. 41, yarı zamanlı çalışma saati ort. 20) saattir (Bouagnet, 2005:6).
- Sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü ihtiyacının karşılanabilmesi için öğrenciler ya da iş hayatına yeni giren gençler, düşük ücretlerle tam ve yarı zamanlı olarak istihdam edilmektedirler (ILO, 2001:48). Bouagnet'in (2005:4-5) yapmış olduğu araştırmada; AB turizm sektöründe tam zamanlı olarak istihdam edilenlerin % 74, yarı zamanlı istihdam edilenlerin oranı % 26'dır.
- Turizm sektöründeki işgücü, sosyo-ekonomik ve demografik açıdan karma bir özelliğe sahiptir. Değişik yaş, meslek, gelir ve kültür grubunda yer alan kişiler aynı işletme

içinde görev alabilmektedir. Genel olarak işgücünün yapısını; gençler, kadınlar, düşük nitelikli işgücü oluşturmaktadır (Yunis, 2009:4).

- Konaklama, ulaştırma, kafe-bar vb. alt sektörlerde çalışanların değişik zaman dilimlerinde, günün 24 saati hizmet sunması söz konusudur. Bu durum farklı vardiyalar (shift) veya ekstra yarı zamanlı çalışma sürelerinin uygulanması anlamına gelmektedir.
- Sabit kapasiteyle çalışan birçok işletme için yarı zamanlı ve geçici işgücü kullanımı, işverenin doğrudan personel giderlerinin bir kısmını sabit maliyetlerden değişken maliyetlere çevirmesini sağlar.
- Turizmde sezonluk olarak çalışan işgücünün değişkenliğinin yüksek ve farklı tiplerde (tam-yarı zamanlı) olması gibi nedenlerle, ulusal ve uluslararası düzeyde kaç kişinin turizm sektöründe tam olarak istihdam edildiğinin istatistiksel tespiti mümkün olmamaktadır.
- Turizm sektörü tarafından oluşturulan birçok alt meslek grupları, yüksek düzeyde bilgi ve beceri gerektirmemektedir.
- Turizm sektöründe istihdam edilen işgücünün miktarı ile bölgelerin gelişmişlik düzeyleri arasında da bir ilişki vardır. Gelişmekte olan ülkelerdeki işgücü maliyetleri, gelişmiş ülkelerdeki maliyetlere oranla daha düşüktür.
- Çalışanların örgütlenme ve toplu pazarlık güçleri zayıftır. Örneğin, Türkiye’de 2009 yılı Temmuz ayı istatistiklerine göre, Konaklama ve Eğlence Yerleri İşkolunda 327 929 kişi istihdam edilmekte iken, bunlardan sadece 111 780’i (% 34) bu hizmet kolunda örgütlü 5 sendikadan birine üyedir (www.esgb.gov.tr/istatistik).
- İşgücünün geçici olması ve zayıf örgütlenme sonucunda, asgari ücret düzenlemelerinin olduğu yerlerde bile işverenler elemanlarını herhangi bir tazminat vermeden işten çıkarabilmektedirler.
- Turizm alternatiflerinin çok az olduğu ya da hiç olmadığı ekonomilerde, sektördeki istihdama bağlı olarak sıfır ya da çok düşük fırsat maliyeti vardır. Çünkü rekabet edebilecek iş olanakları yoktur ve turizm sektörü emek alımında teknelci bir yapıda davranmakta ve bu nedenle de ücretler düşük kalmaktadır.

6. Turizmde İstihdamın Niteliğine Etki Eden Faktörler

Turizm, hizmet sektörü içerisinde birlikte yer aldığı diğer sektörlerden yapısal durumu ve özellikle de emek yoğunluğu ile ayrılır. Hizmet alanlar ile hizmet verenlerin yoğun olarak

iletişiminin ve etkileşiminin olması; turizm sektöründe istihdam edilecek işgörenlerin niteliklerine de etki etmektedir.

Turizm sektöründe istihdamın niteliğine etki eden faktörler olarak; demografik özellikler, turizm eğitimi, turizm işletmecilerine ilişkin özellikler, turizm mesleğine yönlendirme ve işgücü projeksiyonları, işgücü devir hızı, mevsimlik istihdam ön plana çıkan ve incelenmesi gereken konulardır (Günel, 2009:99).

Demografik özellikler açısından turizmde istihdamın niteliği açısından ele alınması gereken konular; yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyidir. Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, nüfus ve işgücü yapıları; turizm sektöründe bu üç unsurun farklılaşmasına etki etse de, büyük farklılıklar oluşturmaz. Örneğin; AB turizm sektöründe istihdam edilenlerin % 48,4'ünün 15-34 yaş, % 24,4'ünün 35-44 yaş arasında olduğu (Bouagnet, 2005:4-5) sonuçları ile Türkiye'de en son 1993'te yapılan Turizm Sektörü İşgücü Araştırmasında ortaya çıkan sektörde çalışanların % 78'inin 15-34 yaş, % 16'sının 35-44 yaş arasında olduğu sonuçları bu durumu teyid etmektedir (Turizm Bakanlığı, 1993:57). Turizm sektöründe istihdamın demografik özellikleri açısından incelenmesi gereken diğer bir konu da istihdamın cinsiyet açısından dağılımıdır. Dünya genelinde, erkek istihdamı oranı birçok sektörde kadın istihdamından yüksek olsa da, özellikle turizm sektöründe, kadın istihdamı oranı giderek artış göstermektedir. 2004 yılı verilerine göre, AB üye ülkelerde, konaklama ve yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanların % 54,1'i kadın, % 45,9'u erkektir ve bu oranlar kadın çalışan lehine artmaya devam etmektedir (Bouagnet, 2005:4). Türkiye'de turizm sektöründe işgörenlerin cinsiyetlerine göre dağılımına ilişkin güncel veriler olmamasına rağmen, hizmet sektöründe giderek artan kadın çalışan sayısı esas alındığında; sektörde en son 1993'te yapılan ve % 81 erkek, % 19 kadın çalışan durumunu ortaya çıkaran dağılımdaki farkın kapanmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir diğer önemli gösterge de, sektörde çalışanların eğitim düzeyleridir. İşgücünün eğitimsizliği gelişmekte olan ülkelerin turizm istihdamı açısından sıkıntı çektikleri önemli konulardandır. Gelişmiş ülkelerde ise genel eğitim düzeyinin yüksek oluşuna paralel olarak, turizm sektöründe çalışanların da eğitim düzeyleri, gelişmekte olan ülke turizm sektörlerine göre yüksektir. Ancak ülkelerin kendi genel ekonomik yapılarıyla kıyaslandığında ise düşük kalmaktadır. Örneğin; Avusturya'da turizm sektöründe istihdam edilenlerin % 32'si zorunlu eğitimi tamamlamış (genel ekonomi istihdamında bu oran %13), % 34'ü lise ve mesleki eğitim mezunu (genel ekonomide %45), sadece % 3'ü üniversite (genel ekonomide % 13) mezunudur (Yunis, 2009:6). Türkiye'de ise, Turizm Bakanlığı'nca 1993'te yapılan söz konusu araştırmanın sonuçlarına göre turizm sektöründe çalışanların %

60 civarında bir oranı, ilköğretim ve altı eğitim düzeyindedir. Bu durum sadece bireylere bağlı olarak değil, ülkenin sunduğu eğitim olanaklarına, işgücü piyasası koşullarına ve işletmecilik anlayışına bağlı olarak da şekillenmektedir.

Turizm eğitimi, sektörde hedeflenen hizmet kalitesi ve verimliliğin sağlanmasında çalışanların nitelikleri arasında ön plana çıkmaktadır. Turizm sektöründe mesleki düzeyde bilgi ve beceri kazandıran turizm eğitiminin amacı; verimliliği artırmak, personelin yetki, yetenek ve sorumluluğu arasında denge kurmak (Kılıç, 2000:67), toplumda hizmet bilincini geliştirmek, turistik tüketiciye karşı ilkeli ve dürüst hizmet anlayışını kazandırmak, turizm sektörüne yetişmiş kalifiye personel sağlamak, turizmin ekonomik kalkınmadaki yerini ve önemini anlatmak, ülkede olumlu turizm bilinci oluşturmak, turizm sektöründe çalışanlara mesleki bir formasyon kazandırmak ve bilgi-becerilerini artırmak, insanların turizme ilgisini çekmek, nitelikli turizm eğitmenleri yetiştirmek ve turizm sektörünün gelişimine katkıda bulunmaktır (Üzümcü ve Bayraktar, 2007:80). Gelişmekte olan ülkelerde verilen turizm eğitimi, gelişmiş ülkelerde görülen nitelik artırımını hedefleyen yapıya henüz ulaşmamıştır. Gelişmiş ülkelerde uygulanan turizm eğitiminin en önemli özelliği, istihdama yönelik personel seçim sisteminin tamamen sektörün ihtiyaçlarının göz önünde bulundurularak yapılması ve özel sektör işbirliği ve desteğinin tam anlamıyla sağlanmasıdır (Kılıç, 2000:73). Türkiye’de turizm eğitimi, mesleki eğitim kapsamında ele alınmakta; resmi ve özel örgün eğitim (turizm meslek liseleri), yaygın eğitim (kurslar, Turem’ler vb.) kurumları ile yüksek öğretim programları aracılığı (önlisans, lisans, yüksek lisans, doktora) verilmektedir (Temizkan, R. ve Temizkan S. P, 2008). Söz konusu turizm eğitim programlarından mezun olanların sektörde istihdamı, sahip oldukları niteliklerin işgücü piyasası ihtiyaçları ile uyumluluğu gibi konular üzerinde yapılan çalışmalar, mevcut durumun hedef ve beklentilerden uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitilmiş insan gücü, turizm faaliyetlerinde yer alan fiziki elemanlara etkinlik ve anlam kazandıran bir unsurdur. Eğitilmiş insan unsurunun yeterliliği, turistin beklediği düzeyde hizmet almasını sağlamaktadır. Yoğun bir rekabetin yaşandığı dünya turizm piyasalarına, standarda uygun kaliteli mal ve hizmetlerle girebilmek için nitelikli personel gerekmektedir. Nitelikli personelin yetiştirilmesi ise, ancak kaliteli turizm eğitimi ile mümkündür (Ünlüöner ve Boylu, 2005:11).

Turizm işletmeciliği, sektörün gelişmesi, kurumsallaşma ve profesyonellik anlayışının yerleşmesi ile birlikte önemini artırmıştır. Turizm işletmecilerine ilişkin özellikler işletmelerin istihdam, eğitim ve ücret politikalarını etkilemektedir. Turizm işletmeciliğini bir meslek olarak kabul eden ve çalıştığı alanda yeterli eğitim düzeyine sahip işletmecilerin sektöre bakış

açısı, yönetim anlayışı ve uygulamaları; turizm eğitimi almadan sektörde çalışan işletmecilere göre farklılıklar göstermektedir. Turizm işletmecileri, sektörün gerektirdiği eğitim düzeyi, bilgi, beceri ve yeteneğe sahip oldukça, turizm işletmeleri her bakımdan daha verimli ve daha etkin bir halde varlıklarını sürdürebilecek ve ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlamaya devam edebilecektir (Günel, 2009:106-107).

Turizm sektöründe mesleğe yönlendirme ve işgücü projeksiyonu kapsamında; iş piyasasında işgücünün ülkenin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üreten meslekler arasında optimum dağılımını belirlemek, tüm çalışanların var olan ve geliştirilmiş yeteneklerine uygun mesleklerin belirlenmesi ile mümkündür. Kişilerin meslek seçimlerinde mesleğe yönlendirme faaliyetleri öne çıkarken, sektörlerin istihdam açısından mevcut durumları ve gelecekte ne yönde istihdam değişiklikleri yaşanacağını ortaya konmasında da işgücü projeksiyonları öne çıkmaktadır (Kılıç, 200:95). Türkiye’de bu konudaki çalışmalar hem genel kapsamda hem de turizm sektörü özelinde yeterli değildir ancak; son yıllarda, özellikle mesleki ve teknik eğitimin AB uyum süreci çerçevesinde yeniden ele alınması, hayat boyu öğrenme ve kariyer danışmanlığı hizmetlerinin önem kazanması ile birlikte yeni yapılanmalar ve çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Tablo 10. 1994-1998 Turizm Konaklama Sektörü İşgücü Projeksiyonu (1993)

İŞLETME TÜRÜ / SINIFI	YILLAR					TOPLAM
	1994	1995	1996	1997	1998	
Oteller	15040	10210	11600	13200	15020	65070
Moteller	1710	490	520	620	700	4040
Tatil Köy.	3900	3320	3860	4470	5210	20760
Pansiyonlar	810	310	370	420	500	2410
Oberjler	- 20	-	10	-	10	-
Termal Ts.	460	310	360	400	450	1980
Toplam	21900	14640	16720	19110	21890	94260

Kaynak: Turizm Bakanlığı, Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması, s. 92

Milli Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ve İş Piyasası Örgütleri işbirliği yaparak, bu alandaki eksiklikleri tamamlamaya çalışmaktadır. Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca en son 1993’te yapılan Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırmasında, elde edilen veriler doğrultusunda işgücü projeksiyonu çalışması yapılmış ve sonuçlar aşağıda belirtilmiştir (Tablo 10). Buna göre, söz konusu dönemde, turizmin büyüme faktörleri dikkate alınarak, 5 yıllık bir süre içerisinde turizm konaklama işletmelerinin 94 264 yeni personele ihtiyaç duyacağı öngörülmüştür (Sü, 1999,18).

Gelişmiş ülkelerde mesleğe yönlendirme ve işgücü projeksiyonları çalışmaları daha organize ve düzenli olarak gerçekleştirilirken, gelişmekte olan ülkelerde ise bu çalışmalar henüz istenilen nitelik ve nicelikte değildir.

Turizm sektöründe iş gücü devir hızı, istihdamın niteliğine etki eden bir diğer önemli faktördür. İşgücü devir hızı, 'bir işletmede belli bir dönemde işten ayrılanların, aynı dönem ortalama çalışan sayısına oranı' şeklinde tanımlanmaktadır. Sektörde yapılan çalışmalara göre işten çıkarılma ya da ayrılmayı gerektiren faktörler olarak; kişisel faktörler, işletme içi faktörler ve işletme dışı faktörler olarak sınıflandırılmaktadır (Tütüncü ve Demir, 2003:149). Turizm sektörü, işgücü devir hızının yüksek olduğu bir sektördür. Turizm sektörünün mevsimlik özelliği, talebin esnekliği ve belirsizliği, kayıt dışı istihdamın varlığı, düşük ücret politikaları, uzun çalışma saatleri, çalışma koşullarındaki zorluklar ve turizm istihdamının yapısal özellikleri; turizmde yarı zamanlı ya da mevsimlik işgücü istihdamını zorunlu kılmaktadır. Söz konusu bu etmenler, sektör genelinde sağlıklı bir istihdam yapısının oluşmasını ve sürdürülmesini engellemektedir. Bu durum, sektörde işgücü devir hızının diğer sektörlere oranla daha yüksek olmasına neden olmaktadır (Günel, 2009:110). Her ne kadar işgücü devir oranı; sektör bazında sağlıklı bir işgücü piyasasının bulunmaması, işsizlik oranının sektörde yüksek olması, mevsimlik çalışmaya yoğun olarak başvurulması gibi faktörlerden etkilense de, özellikle niteliksiz işgücünün yoğun olduğu ekonomilerde yüksek seviyelerde bulunmaktadır. Nitelikli işgücünün yaygın olduğu gelişmiş ülkelerde, belli ölçüde iş güvencesi sisteminin bulunması, turizm sektörü açısından işgücü devrinin düşük oranlarda gerçekleşmesinde etkilidir. Buna karşılık, niteliksiz işgücünün yoğun olduğu gelişmekte olan ülkelerde, iş güvencesi sisteminin bulunmaması ve sendikal örgütlenmelerin turizm sektörü içinde etkin olamaması, işgücü devir hızının yüksek seviyelerde bulunmasına neden olmaktadır (Boz, 1999:56-57; Kılıç, 2000:91).

Turizm sektöründe mevsimlik istihdam, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, genel ekonomik yapı, turizm sektörü, işgörenleri ve işletmeleri açısından; olumsuz etkilerinin azaltılmaya çalışıldığı önemli bir konudur. Turizm sektöründe çalışanların, kısmi süreli (part-time), sürekli ya da mevsimlik işgücü şeklinde istihdam ediliyor olması; çalışanların performansları, iş memnuniyetleri ve işletmeye duyduğu bağlılığı önemli ölçüde etkilemektedir (Jolliffe ve Farnsworth, 2003:312-313). Mevsimlik istihdamın yoğun olduğu işletmelerde farklı yaşlarda, farklı eğitim ve kültür düzeyinde, farklı iş deneyimine sahip işgörenler; tüm farklılıklarına ve gelecek planlarına rağmen belli dönemlerde de olsa bir arada çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Mevsimlik istihdam çalışanlar açısından; iş güvencesinin

olmayışı, mevsim dışında işsiz kalma durumu, uyumlaştırma ve diğer eğitimlerin yetersizliği, motivasyon ve verimlilik düşüklüğü, işe ve işletmeye bağlanamama, kariyer planlama güçlükleri, sabit gelirden yoksun olma durumu gibi olumsuz sonuçlar doğururken; işletmelere ve işletmecilere de bunların olumsuz yansımaları (işe ve işletmeye sadakat vb.) olmaktadır (Günel, 2009:114).

7. Turizm Sektöründe Yaşanan Başlıca İşsizlik Çeşitleri

Genel ekonomik yapı içerisinde farklı nedenlerden kaynaklanan ve bu nedenlere göre tanımlanmış birçok işsizlik çeşidi (yapısal işsizlik, teknolojik işsizlik, konjonktürel işsizlik ya da eksik talep işsizliği, mevsimlik işsizlik, friksiyonel-arızı- işsizlik, gizli işsizlik, doğal işsizlik, gönüllü-iradi-işsizlik ve gönülsüz-gayri iradi- işsizlik) vardır. Turizm sektörü ile ilgili olanları ise şunlardır (Ünlüönen vd., 2007:169-170; İçöz ve Kozak; 1998:235-237):

- ✓ *Teknolojik İşsizlik ve Turizm:* Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak çok sayıda kişinin yapacağı işi, daha az sayıda kişinin yapması sonucu ortaya çıkan işsizliktir. Turizm işletmeleri gerek mal üretiminde ve hizmet sunmada, gerekse de hizmet ile ilgili fonksiyonların yerine getirilmesinde geniş ölçüde insan gücünden yararlanır. Hizmet sektörü içinde yer alan turizmde makineleşme ve otomasyon imkânı diğer sektörlerle oranla oldukça sınırlı kalmakla birlikte, bu sektörde de teknolojik işsizlik ortaya çıkar. Örneğin, bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte rezervasyon işlemleri, önceki yıllara göre daha az kişi istihdam edilerek yapılabilmektedir.
- ✓ *Mevsimsel İşsizlik ve Turizm:* Sektörlerin iş hacminde meydana gelen mevsimsel dalgalanmalara bağlı olarak talep etmiş oldukları işgücünde de dalgalanmalar meydana gelmektedir. İşgücüne talebin az olduğu dönemlerde ortaya çıkan işsizliğe mevsimlik işsizlik denir. Turizm sektörü mevsimlik işsizliğin en çok görüldüğü sektörlerden biridir. Turizm talebinin yoğunluğuna göre istihdam edilenlerin oranı artmakta ya da azalmaktadır.
- ✓ *Konjonktürel İşsizlik ve Turizm:* Konjonktür dalgalanmalarının yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan işsizliktir. Konjonktüre bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik daralmanın olduğu dönemlerde, kişilerin gelirleri de azalacağından, bütçelerinden seyahat ve turizm için ayırdıkları paylarda azalacaktır. Buna paralel olarak turizm sektörüne olan talep azalacak ve konjonktürel işsizliğin sektörde oluşması söz konusu olacaktır.
- ✓ *Friksiyonel (Arızı) İşsizlik ve Turizm:* Emek arzı ile emek talebi arasındaki geçici uyumsuzluğun sebep olduğu bir işsizlik türüdür. Yani, gençlerin ve iş değiştirmek için

işlerinden ayrılanların neden oldukları işsizliktir. İşgücü devir hızının yüksek olduğu turizm sektöründe arızı işsizliğe sıkça rastlanır.

- ✓ *Gizli İşsizlik ve Turizm:* Bir işi olup, çalışır gözükmese de gerçekte üretime katkıları çok düşük hatta hiç olmayan insanların işgücü piyasasında bulunması durumudur. Turizm sektöründe gizli işsizlik daha çok aile işletmelerinde kendini gösterir.

8. Turizm Sektöründe İstihdamın Etkileri

Turizm sektörünün kendine özgü özellikleri de dikkate alındığında, turizm sektöründe istihdamın ortaya çıkardığı başlıca etkileri, aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür (İçöz, 2005:291; Günel, 2009:97-98):

- Turizmin mevsimlik özelliğine bağlı olarak yoğun sezonda istihdam edilen çalışan sayısını artırması, ülke ekonomisi açısından olumlu bir katkı sağlamaktadır. Ancak turizm sezonunda istihdam edilen çalışanların sezon dışı dönemde işten çıkarılması istihdam fazlası oluşturmaktadır. Bu durum ekonomiler için önemli bir sorundur. Turizmin istihdam üzerindeki bu olumsuz özelliğini hafifletmek için yoğun sezonda istihdam edilen geçici personelin öğrenci ya da boş zamana sahip benzeri elemanlardan oluşturulması bir çözüm olarak görülebilir.
- Turizm sektöründe en fazla istihdam olanaklarının bulunduğu alan, konaklama işletmeleridir. Ancak bu işletmeler, büyük sermayeler gerektirmektedir. Bu durum girişimcileri caydırıcı bir etkiye neden olmaktadır. Daha fazla istihdam olanağının sağlanabilmesi için devletin bu alanda sektörü teşvik etmesi gerekmektedir.
- Turizm sektöründe istihdamın bir başka sonucu da, yarı nitelikli ya da nitelikli personele diğer sektörlere kıyasla daha az istihdam alanı sağlıyor olmasıdır. Diğer bir deyişle turizm, sektöründe nitelikli olmayan çok sayıda kişiye sunulabilecek fazla sayıda iş olanağı bulunurken; nitelikli personel gereksinimi belli alanlarla sınırlı kalmaktadır. Turizmin istihdamda ortaya çıkardığı bu sonuç, sektörde çalışma veriminin düşük olmasına neden olmaktadır.
- Turizmin sağladığı istihdam etkisi çoğunlukla gizlidir. Çünkü turizm, yoğun sezon süresince diğer sektörlerden işgücü transfer etmektedir. Ancak bu kişiler istihdam hesaplamalarına dâhil edilmemektedirler. Bu durum da, turizmin istihdam üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Diğer yandan sektörde istihdam edilenlerin çoğunluğunun sigortasız çalıştırılması, bu kişilerin çalıştıkları halde kayıtlara işsiz olarak geçmesine neden olmaktadır.

- Turizm sektöründe istihdamın bazı toplumsal sonuçları da bulunmaktadır. Bir bölgede turizm alanında istihdam için yeni fırsatlar sağlanması yalnızca bölge sakinleri için geçerli olmamakta; bu işler aynı zamanda bölgeye göç etme yoluyla yeni insanları da çekmektedir. Bu durum, yeni gelenlerin gerçekten topluma uygun olup olmadığı sorusunu gündeme taşımaktadır. Bir bölgenin göçler nedeniyle hızla büyümesi ve yeni gelenlerin toplumun hali hazırdaki yapısı üzerinde büyük bir baskı oluşturması, öncelikle bu grupların topluma uyum sağlamasını gerektirmektedir.
- Turizm sektöründe istihdamın ortaya çıkardığı bir başka sonuç ise, turizmde ortaya çıkan işlerin, diğer sektörlerde işten ayrılmalara neden olmasıdır. Emegın sektörler arasında serbestçe dolaşabildiği ekonomilerde, turizm sektörü lehine diğer sektörlerde işten ayrılmalar sıkça görülebilmektedir. Bu durum, ülke ekonomisindeki diğer sektörlerle ve iş kollarına zarar vermekte ve verimliliği azaltıcı bir etkiye neden olmaktadır.
- Özellikle turizm alt sektörleri olan konaklama ve yiyecek içecek işletmelerinde çalışanların, işyerlerindeki kötü çalışma koşulları (gürültü-yüksek ses seviyeleri, düşük/loş ışıklı ortamlar, sıcaklık ve havalandırma durumları, fiziksel güç ağırlıklı işler, enfeksiyon, egzema-cilt problemleri, sıcak-keskin vb. araç gereç kullanımının yarattığı güvenlik problemleri, alkol ve sigara tüketimi gibi) nedeniyle işitme, görme, hastalık ve emniyet riskleriyle yoğun olarak karşılaşmaktadırlar. Söz konusu bu durumlar nedeniyle işyerlerinde çalışanlar; iş yükü fazlalığı ve stres, fazla veya düzensiz çalışmalardan kaynaklanan durumların özel yaşamlara etkisi, sinirli ve olumsuz tavır ve davranışlar (iş arkadaşları ve müşterilere) gösterme vb. ile karşı karşıya kalmaktadır (ILO, 2004).

Turizm sektörünün yukarıda belirtilen özellikleri incelendiğinde, sektörün diğer sektörlerle oranla daha fazla istihdam sağlamakta olduğu söylenebilir. Ancak, turizmin yapısal özelliklerinden biri olan mevsimsellik, bu olumlu tabloyu bozmaktadır. Sektörün mevsimlik yapısı daha çok konaklama alt sektöründe belirginleşmektedir. Çünkü konaklama işletmeleri sundukları turizm ürününe bağlı olarak, mevsimsellikten en fazla etkilenen turizm işletmeleri olarak kabul edilmektedir. Hem diğer işletmelere oranla daha çok istihdam hacmine sahip olan, hem de istihdamın değişik türlerinin en sık görüldüğü alanlar olan konaklama işletmelerinde mevsimsellikten kaynaklanan bu sonuçlar, gerek örgütsel gerekse de bireysel açıdan kayıplara neden olmaktadır.

9. Değerlendirme

Sürekli artan dünya nüfusu ve yakın geçmişe kadar işsizlik problemini çözmede ve istihdam sağlamada en etkili araç olarak bilinen yatırım olgusunun artık bu özelliğini yitirerek, istihdamı azaltarak maliyetleri düşürmeyi amaçlar hale gelmesi, tüm ülke ekonomilerinin istihdam konusunda başka çıkışlar aramasına neden olmaktadır. Yeteri kadar istihdam imkanı sağlayamayan ve önemli oranlarda işsizlik problemiyle karşı karşıya kalan az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler ve bölgeler için emek-yoğun bir sektör olan turizm ciddi bir seçenek (bkz. Tablo 5) haline gelmiştir (Ünlüöner vd., 2007:164-165).

Turizm sektöründe çalışanlar, turistlerin memnuniyeti için sunulan taşıma, konaklama ve diğer altyapı-üst yapı hizmetlerinin üstünde olan bir bütünün en önemli parçası, adeta kalbi hükmündedir. Son modern, lüks ve pahalı tesisler inşa edilerek çekicilikleri artırılmaya çalışılan bölgelerde, müşteri memnuniyetinin sağlanması ve hedeflenen ticari başarının yakalanmasının temelinde, nitelikli işgörenlerle hizmetlerin sunulması yatmaktadır. Tüm fiziksel yatırım değerlerine anlam katan ve hedeflenen kazançların sağlanmasında rol oynayan, hizmetin asli unsuru, insandır.

Turizm ülkelerin ve bölgelerin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi, bu bölgelerde yaşayan yerel halka istihdam olanakları sağlayarak, hayat standartlarının artmasına katkıda bulunmaktadır. Söz konusu standartlara ulaşılması ve korunması için; turizm sektöründe istihdama ilişkin olarak iyileştirici ve düzenleyici politikalar, eğitim, staj ve kariyer gelişimi sağlayıcı çalışmalar ile mevsimlik dalgalanma, yarı zamanlı çalışma ve işgücü çokluğu gibi turizme özgü durumların bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

Üretim, pazarlama ve turizm hizmetlerinin sunulmasında insanların rolündeki sürekli değişim, gelecekte de yoğun ve hızlı bir şekilde sürecektir. Bu değişimlerin birçoğu sektör dışı çevreden etki ederken (politik, ekonomik, sosyal, çevresel ve özellikle teknolojik faktörler); geri kalanı, müşteri profilindeki değişimden kaynaklanacaktır. Söz konusu durumlardan kaynaklanan etkilerin, turizm sektöründe 'işsizlik ortaya çıkarma' ile sonuçlanmaması için kamu ve özel sektör yöneticisi ve planlayıcılarının, çalışanların ihtiyaçlarını belirleyerek, gerekli işbaşı ve iş dışı eğitimlerle niteliklerini ve performanslarını artıracak, kariyer gelişimlerini sağlayacak aşamaları belirlemelidirler.

Özetle, turizm sektöründe istihdam hedeflerinin yakalanabilmesi için ülke ve bölgelerce;

- ❖ İstihdam sağlayıcı ve artırıcı ulusal ve yerel ölçekte turizm gelişim stratejileri ve planları oluşturulmalıdır.

- ❖ Çok iş ve istihdam etkisi sağlayacak, sürdürülebilirliği yüksek ve aynı zamanda fiyat rekabeti avantajı sağlayacak yeni turizm ürünleri ve hizmetleri geliştirilmelidir.
- ❖ Sadece doğrudan değil, dolaylı ve uyarılmış etkileri ile birçok sektörde farklı aktiviteler, mal ve hizmetler üreterek; bölgelere ve büyük-küçük tüm işletmelere önemli katkılarda bulunduğu unutulmamalıdır.
- ❖ İşyerlerinin ve işlerin, hizmet ve kalite standartları tanımlanarak, işverenler ve çalışanların bu standartlara adapte edilmeleri sağlanmalı; böylece iyi iş ve yüksek turist memnuniyeti sağlanmalıdır.
- ❖ Teknolojideki hızlı değişimler ve etkileri ile başa çıkabilmeli ve bu durumun, turizm sektöründe iş verimliliğine katkıda bulunabilmesine çalışılmalıdır.
- ❖ Uluslararasılaşmanın etkileriyle ve özellikle işgücünün hareketliliğinin ortaya çıkardığı durumlarla (göçmen işgücü, komşu-sınır ülke çalışanları vb.) başa çıkabilmelidir.
- ❖ Her düzeyde iyi ve tatmin edici ücretlerle, turizm sektörünün diğer sektörlerle kıyasla, iş piyasası üstünlükleri artırılmalıdır.
- ❖ Turizm sektörü istihdamının özelliği gereği, ihtiyaç duyduğu düzenleme ve tedbirleri belirleyip (çalışma süreleri, esnek çalışma, işyerinde emniyet ve güvenlik vb.), uygulamalı ve bu süreçte işverenlerin ve çalışanların görüşleri alınmalıdır.
- ❖ İstenilen nitelik ve nicelikte işgörenlerin yetiştirilmesi için, sektörün ihtiyaçları doğrultusunda eğitim programları ve kontenjanları yeniden düzenlenmelidir.
- ❖ Sektördeki istihdamın durumunun ve etkilerinin daha iyi ve periyodik olarak ölçülebilmesi için istatistik ve izleme/gözleme sistemleri oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- BARUTÇUGİL, İ. S. (1999). “**Turizm İşletmeciliği**”, 3.Baskı, Beta Basım Yayın, İstanbul
- BOUAGNET, F. C. (2005). “**Statistic in Focus: Industry, Trade and Services; Population and Social Conditions**”, 32/2005, www.eurostat.com
- BOZ, C. (2006). “**Dünya’da ve Turizm Endüstrisinde İstihdam ve Çalışma Şartları**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- COOPER, C., FLETCHER, J., GILBERT, D. ve WANHILL, S. (1993). “**Tourism Principles and Practice**”, Pitman Publishing, London
- DİNÇER, M. Z. (1993). “**Turizm Ekonomisi ve Türkiye Ekonomisinde Turizm**”, Filiz Kitabevi, İstanbul
- DPT - Devlet Planlama Teşkilatı – (2009). “**Ekonomik Gelişmeler**”, Kasım, www.ekutup.dpt.gov.tr

- DPT - Devlet Planlama Teşkilatı – (2007). “İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, 9. Kalkınma Planı, Ankara
- DURA, C. ve ATİK, H. (2002). “Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye”, Literatür Yayıncılık, İstanbul
- GÜNEL, Ö. D. (2009) “Turizm Sektöründe Mevsimsellik Sorunu ve Mevsimlik İstihdamın Sektör Çalışanlarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi: Konaklama İşletmeleri Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- ILO-International Labour Organization (2001). “Sectoral Activities Programme – Report for Discussion at the Tripartite Meeting on the Human Resources Development”, **Employment and Globalization in the Hotel, Catering and Tourism Sector**, Genova
- ILO-International Labour Organization (2004). “EU Hotel and Restaurant Sector: Work and Employment Conditions”, VII, on www.ilo.org
- ILO-International Labour Organization (2009-2011). “Global Employment Trends”, January, www.ilo.org
- İÇÖZ, O. ve KOZAK, M. (1998). “Turizm Ekonomisi”, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara
- İÇÖZ, O. (2005). “Turizm Ekonomisi”, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara
- JOLLIFFE, L. ve FARNSWORTH, R. (2003). “Seasonality in Tourism Employment: Human Resource Challenges”, International Journal of Contemporary Hospitality Management, 15(6): 312-316
- KILIÇ, C. (2000). “Turizm Sektöründe İstihdamın Niteliğini Etkileyen Faktörler ve Türkiye’de Beş Yıldızlı Otellerin Analizi”, Gazi Kitabevi, Ankara
- OLALI, H. ve TİMUR, A. (1988). “Turizm Ekonomisi”, Ofis Ticaret Matbaacılık A.Ş., İzmir
- ÖNAL, Y.B., DÜZAKIN, E. ve ÇİFTÇİ, H. (2006). “Ekonomik Büyümenin Yükselen Değeri Turizm ve Türkiye Ekonomisine Etkisinin Analizi”, Kare Yayınları, İstanbul
- PURCELL, K. (1996). “The Relationship Between Career and Job Opportunities Women’s Employment in the Hospital Industry as a Microcosm of Women’s Employment”, Women in Management Review, 11(5): 17-24
- RILEY, M. (1996). “Human Resource Management in the Hospitality and Tourism Industry”, Second Edition, Oxford: Butterworth-Heinemann
- RILEY, M. (2002). “Aspects of Tourism 6: Tourism Employment; Analysis and Planning”, Chanel View Publications
- SÜ, S. (1999). “Konaklama Sektöründe Çalışan Personelin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir
- SZIVAS, E., RILEY, M., AIREY, D. (2003). “Labour Mobility into Tourism Attraction and Satisfaction”, Annals of Tourism Research, 30(1):64-76
- TEMİZKAN, R. ve TEMİZKAN, S.P. (2008). “Türkiye’de Turizm Öğretmeni Yetiştirilmesinde Yaşanan Sorunlara Çözüm Getirebilecek Bir Model Önerisi”, 3. Ulusal Balıkesir Turizm Kongresi, s.420-423, Balıkesir
- TOSUN, C. ve ŞAHİN, S.Z. (2008). “Uluslararası Turizm Profiline Analizi”, 3. Ulusal Balıkesir Turizm Kongresi, s.207-212, Balıkesir
- TURİZM BAKANLIĞI (1993). “Turizm Endüstrisi İşgücü Araştırması”, Ankara
- TÜROFED – Türkiye Otelciler Federasyonu (2010). “Turizm Raporu, Ekim 2010”, Sayı:2

- TÜTÜNCÜ, Ö. ve DEMİR, M. (2003). “**Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Kapsamında İşgücü Devir Hızının Analizi ve Muğla Bölgesi Örneği**”, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, 5(2):146-169
- UĞURLAR, A. (2006). “**Turizmin Yerel Ekonomiye Etkileri ve Sürdürülebilirliği; Van Örneği**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- ÜNLÜÖNEN, K., TAYFUN, A. Ve KILIÇLAR, A. (2007). “**Turizm Ekonomisi**”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- ÜNLÜÖNEN, K. ve BOYLU, Y. (2005). “**Türkiye’de Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi**”, www.e-sosder.com, 12.Sayı, s.11-32
- ÜZÜMCÜ, T. ve BAYRAKTAR, S. (2007). “**Türkiye’de Turizm Otel İşletmeciliği Alanında Eğitim Veren Yükseköğretim Kurumlarındaki Eğitimcilerin Turizm Mesleki Eğitiminin Etiksel Açıdan İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması**”, 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, s.80-89, Eskişehir
- WOODS, R.H (1997). “**Human Resource Management**”, Second Edition, Michigan: Educational Institute of the American Hotel and Motel Association
- WTTC – World Travel & Tourism Council – (2011). “Tourism Economic Research”, on www.wttc.org , 15/02/2011
- YAĞCI, Ö. (2003). “**Turizm Ekonomisi**”, Detay Yayıncılık, Ankara
- YARCAN, Ş. (1996). “**Türkiye’de Turizm ve Uluslararasılaşma**”, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, İstanbul
- YUNIS, E. (2009). “**Tourism and Employment: an overview by UNWTO**”, The Fifth UNWTO International Conference on Tourism Statistics, Bali-Indonesia, on www.ilo.org
www.csgb.gov.tr/istatistik/30/11/2009 <http://www.tuik.gov.tr/15/02/2011>
<http://unwto.org/facts/eng/highlights.htm2010> 15/02/2011